

علوم و فنون ادبی

پایه ی یازدهم

درس ۳: تشبیه

شاعران و نویسندگان برای انتقال معانی ذهنی خود از آرایش های (آرایه ها) لفظی و معنوی و عناصر علم بیان استفاده می کنند و بدین صورت جمله های ساده و عادی را به جمله های هنری و ادبی تبدیل می کنند.

مثلا به جای جمله عادی

«باران بارید»

از جمله های زیر استفاده می کنند

۱- ابرآمد و باز برسرسیزه گریست.

۲- مرواریدباران از چشم ابر چکید.

۳- بهاران که شاباش ریزد سپهر

به دامن گلشن ز رگبارها

و یا به جای جمله عادی

«خورشید طلوع کرد»

از جمله های زیر استفاده می کنند

۱- گل خورشیدشکفت.

۲- پادشاه مشرق چهره نمود.

۳- خسرو خاور، علم برکوهساران زد.

همه این جمله ها نوعی تصویرسازی ذهنی شاعر یا نویسنده است که در عالم واقع وجود ندارد مثلا «ابرآمد و باز برسرسیزه گریست» ابر به انسان تشبیه شده که گریه می کند نوعی شخصیت بخشی دارد که در عالم واقع وجود آن غیرممکن است به همین خاطر این جمله ادبی و هنری است.

شیوهای گوناگونی برای آفرینش تخیل و بیان معانی وجود دارد که مهمترین آن ها چهار آرایه است که در علم بیان بررسی می شوند:

۱- تشبیه

۲- مجاز

۳- استعاره

۴- کنایه

تشبیه

تعریف:

وقتی چیزی یا کسی را از نظر داشتن ویژگی یا صفت مشترک به کسی یا چیز دیگر که آن ویژگی را داشته باشدمانندکنند.

ادبیات دهم نأ کنکور

هرتشبیه ریشه در نوع نگاه و تفکر گوینده دارد آنچه موجب زیبایی تشبیه می شود وجه شباهتی است که شاعر بیانویسنده به آن دست یافته است.

استفاده از تشبیه، کلام را خیال انگیز می کند.

هرتشبیه چهار رکن یاپایه دارد:

۱- مشبه :

پدیده ای است که آن را به پدیده ی دیگر مانند می کنیم (اسمی که تشبیه شده)

مثل « ایام گل» در مصراع زیر:

«ایام گل چو عمر به رفتن شتاب کرد»

۲- مشبه به:

پدیده ای است که مشبه را به آن مانند می کنیم (اسمی که مشبه، به آن تشبیه شده)

مثل «گل» در مصراع زیر:

«تو همچون گل ز خندیدن لببت باهم نمی آید»

۳- وجه شبهه :

ویژگی یا صفت مشترک بین مشبه و مشبه به است که در واقع علت به وجود آمدن تشبیه است. این ویژگی در مشبه به آشکارتر و پررنگ تر است.

مانند «کریم» در مصراع زیر:

«گرت ز دست بر آید چونل باش کریم»

۴- ادات تشبیه:

واژه ای است که رابطه تشبیه را بین مشبه و مشبه به برقرار می کند

واژه هایی مانند « مثل ، مانند، همچون ، چون و چو) اگر به معنی مثل و مانند باشند) گویی، به سان، به کردار ، وش ، مانند و می ماند(شبهه است) و...

مثل «چون» و «وش» در بیت زیر:

«این زبان چون سنگ و فم آهن وش است

و آنچه بجهد از زبان چون آتش است»

مثال های دیگر برای تفهیم بیشتر تشبیه:

چهار رکن تشبیه را در مثال های زیر مشخص کنید:

۱- بلم آرام چون قویی سبکیار

به نرمی بر سر کارون همی رفت

بلم: مشبه

قویی سبکیار: مشبه به

چون: ادات تشبیه

به نرمی رفتن: وجه شبهه

۲- شب در تمام پنجره های پریده رنگ

مانند یک تصویر مشکوک

پیوسته در تراکم و طغیان بود

شب: مشبه

یک تصویر مشکوک: مشبه به

مانند: ادات تشبیه

پیوسته در تراکم و طغیان بودن

۳- و او به شیوه باران پر از طراوت تکرار بود

او: مشبه

باران: مشبه به

به شیوه: ادات تشبیه

پراز طراوت تکرار بودن: وجه شب

از میان پایه ی های تشبیه ذکر مشبه و مشبه به ضروری است اما وجه شبه و ادات تشبیه رامی توان از تشبیه حذف کرد.

انواع تشبیه از نظر پایه های تشبیه (ارکان تشبیه):

الف - تشبیه گسترده (مفصل):

تشبیهی است که چهار رکن تشبیه یاسه رکن تشبیه را در خود داشته باشد

مثل نمونه زیر که چهار رکن تشبیه را دارد:

«نامت در چشمانم/ چون لاله، سرخ/ چون نسترن سپید/ و مثل سرو، سبزی ایستد.

نامت: مشبه

لاله، نسترن و سرو: مشبه به

چون و مانند: ادات تشبیه

سرخ، سپید و سبز: وجه شبه

و یا مصراع زیر که سه رکن تشبیه را دارد و وجه شبه آن حذف شده:

«چو دریای خون شد همه دشت و راغ»

دشت و راغ: مشبه

دریای خون: مشبه به

چو: ادات تشبیه

و یا در مصراع زیر که سه رکن تشبیه دارد و ادات تشبیه حذف شده:

«که نیم کوهم ز صبر و حلم و داد»

ضمیر متصل «م» (امام علی ع): مشبه

کوه: مشبه به حلم و داد: وجه شبه

ب - تشبیه فشرده (مجمل):

تشبیهی است که فقط دو رکن اصلی تشبیه یعنی مشبه و مشبه به را دارد.

مثل بیت زیر:

«درنگد عشق درگفت و شنید

عشق دریایی است قعرش ناپدید»

عشق: مشبه

دریا: مشبه به

حذف ادات تشبیه و وجه شبه، تشبیه را خلاصه کرده است به این نوع تشبیه تشبیه رسا (بلیغ) نیز می گویند.

تشبیه فشرده یا بلیغ کلام را ادبی تر و زیباتر می کند.

تشبیه فشرده یا بلیغ به دو صورت به کار می رود:

الف- تشبیه بلیغ اضافی:

وقتی مشبه و مشبه به، به صورت ترکیب اضافی (مضاف و مضاف الیه) به کار رود.

مثل سه ترکیب «مس وجود، کیمیای عشق و آتش خشم» در نمونه های زیر:

«دست از مس وجود چو مردان ره بشوی

تاکیمیای عشق بیابی و زر شوی»

«آتش خشم اول درخاوند خشم افتد؛ پس آنگه زبانه به خصم رسد یا نرسد»

در این تشبیهات وجود به مس، عشق به کیمیا و خشم به آتش به صورت ترکیب اضافی به هم مانند شده اند.

نمونه های دیگر تشبیه بلیغ اضافی مثل:

اکسیر عشق، آینه آب و کمند نظر

در اکثر تشبیه های بلیغ اضافی مضاف، مشبه به است و مضاف الیه، مشبه است.

ب- تشبیه بلیغ اسنادی:

وقتی «مشبه به» به «مشبه» اسناد داده شود یعنی همراه یک فعل اسنادی به کار برده شوند

مانند چهار تشبیه فشرده در نمونه زیر که به صورت غیر ترکیبی آمده است

«ای مهتر، آفتاب، چراغ آسمان است و تو چراغ زمینی، آفتاب، چراغ دنیا است تو چراغ زمینی»

چراغ آسمان و چراغ دنیا بایک فعل اسنادی به آفتاب نسبت داده شد:

آفتاب: مشبه

چراغ آسمان و چراغ دنیا: مشبه به

چراغ زمین و چراغ دین نیز به «تو» (مهتر) نسبت داده شد:

تو: مشبه

چراغ زمین و چراغ دین: مشبه به

ادبیات دهم نأ کنکور

چون این درس درموردیکی از آرایه های ادبی است (تشبیه) درمورداین گونه دروس، پیشنهادمی شود همکاران گرامی بایک مثال ساده تشبیه رو توضیح دهند مثل:

«دانا چو طبله ی عطاراست خاموش و هنرنمای»

واز دانش آموزان خواسته شود درگفت وگویی روزمره خود مثال هایی پیداکنند.

تعریف اصطلاحات ادبی مثل تشبیه، ارکان تشبیه و... فقط برای یادگیری بهتر است و بهتر است از دانش آموزان تعریف آن ها خواسته نشود، فقط به صورت عملی در عبارات و اشعار این اصطلاحات را تشخیص بدهند و بتوانند مثال بیاورند کافی است.

خودارزیابی

۱- در ابیات زیر یک تشبیه فشرده و یک تشبیه گسترده بیابید و پایه های آن ها را مشخص نمایید.

الف - گرچو مرغ بنالم تو همچو سرو بیالی

وگر چو ابر بگریم تو همچو غنچه بخندی

بیت دارای چهار تشبیه گسترده است که در همه آن ها وجه شبه حذف شده.

شناسه «م» در افعال یا من محذوف: مشبه

مرغ، سرو، ابر و غنچه: مشبه به

چو: ادات تشبیه

ب- پیش کمان ابرویش لابه همی کنم ولی

گوش کشیده است؛ از آن گوش به من نمی کند

کمان ابرو: تشبیه فشرده یا بلیغ اضافی

ابرو: مشبه

کمان: مشبه به

پ- دل گرفتار بلای عشق توست

جان شهید کربلای عشق توست

بلای عشق: تشبیه فشرده یا بلیغ اضافی

عشق: مشبه

بلا: مشبه به

جان شهید کربلاست: تشبیه فشرده یا بلیغ اسنادی

جان: مشبه

شهید کربلا: مشبه به

کربلای عشق: تشبیه فشرده یا بلیغ اضافی

عشق: مشبه

کربلا: مشبه به

۲- وجه شبه را در شعرهای زیر مشخص کنید.

الف- صدا چون بوی گل در جنبش آب

به آرامی به هرسوپخش می گشت

تشبیه صدا به بوی گل به آرامی به هرسوپخش شدن: وجه شبه

ب- نفس کز گرمگاه سینه چون می آید برون، ابری شود تاریک

چو دیوار ایستد در پیش چشمانت،

نفس کاین است، پس دیگر چه داری چشم

ز چشم دوستان دور یا نزدیک؟

تشبیه نفس به دیوار

ایستادن و مانع شدن یا مسدود کردن: وجه شبه

۳- دویایه ی اصلی تشبیه را در شعر زیر مشخص کنید:

الف- پشت هیچستان، چتر خواهش باز است،

تا نسیم عطشی درین برگی بدود.

زنگ باران به صدا می آید.

چتر خواهش: تشبیه فشرده یا بلیغ اضافی

خواهش: مشبه

چتر: مشبه به

نسیم عطش: تشبیه فشرده یا بلیغ اضافی

عطش: مشبه

نسیم: مشبه به

زنگ باران: تشبیه فشرده یا بلیغ اضافی

باران: مشبه

زنگ: مشبه به

ب- هر چه به گرد خویشتن می نگرم در این چمن

آینه ی ضمیر من جز تو نمی دهد نشان

آینه ضمیر: تشبیه فشرده یا بلیغ اضافی

ضمیر: مشبه

آینه: مشبه به

۴- دو تشبیه فشرده در ابیات زیر مشخص کنید:

الف - اگر ای عشق پایان تو دور است

دل غرق تمنای عبور است

ادبیات دهم نأ کنکور

برای قدکشیدن در هوایت

دلَم مثل صنوبرها صبوراست

ب- زمین چو سینه ی سهراب زیرجوشن برگ

فرونشسته درآن ناوک صنوبر وغان

پ- مانند پنبه دانه که درپنبه تعبیه است

اجرام کوه هاست نهان درمیان برف

جوشن برگ

ناوک صنوبر وغان (ناوک صنوبر ، ناوک وغان)

(وغان نام درختی)

۵- درشعرهای زیرمشبه و مشبه به را مشخص کنید:

الف- پاسی ازشب رفته بودوبرف می بارید،

چون پرافشان پری های هزارافسانه ای ازیادها رفته

تشبیه برف به پرافشان پری ها

برف :مشبه

پرافشان پری ها :مشبه به

ب- دگرباره خیاط باد صبا

براندام گل دوخت رنگین قبا

خیاط باد صبا:تشبیه فشرده یابلیغ اضافی

بادصبا :مشبه

خیاط :مشبه به

۶- تشبیه های به کار رفته دربیت های زیر، دارای کدام یک ازپایه های تشبیه اند؟

الف- مرا کزجام عشقت مست گشتم

وصال و هجر یکسان می نماید

جام عشقت مست گشتم

عشق :مشبه

جام :مشبه به

مست کردن ،مست آوری :وجه شبه

ب- گاهی که سنگ حادثه ازآسمان رسد

اول بلا به مرغ بلندآشبان رسد

سنگ حادثه :تشبیه فشرده یا بلیغ اضافی

حادثه :مشبه سنگ :مشبه به

ادبیات دهم نأ کنکور

پ- خانه دل ما را از کرم عمارت کن

پیش از آن که این خانه رونهدبه ویرانی

خانه دل: تشبیه فشرده یا بلیغ اضافی

دل: مشبه

خانه: مشبه به

ت- زندگی آتشگهی دیرنده پابرجاست

گریفروزیش، رقص شعله اش در هر کران پیداست

ورنه، خاموش است و خاموشی گناه ماست

زندگی آتشگهی دیرنده پابرجاست.

زندگی: مشبه

آتشگه: مشبه به

دیرنده پابرجا بودن: وجه شبهه

ث- حریر باورم از شعله ی ندامت سوخت

که بر کویر عطشناک نیستم چون ابر

حریر باور: تشبیه فشرده یا بلیغ اضافی

باور: مشبه

حریر: مشبه به

شعله ندامت: تشبیه فشرده یا بلیغ اضافی

ندامت: مشبه

شعله: مشبه به

۷- در هر یک از نمونه های زیر ادات تشبیه را مشخص کنید:

الف- مرا در دل درخت مهربانی

به چه ماند؟ به سرو بوستانی

مانند: ادات شبهه

ب- آورده اند که در ناحیت کشمیر، متصدی خوش و مرغزاری نزه بود که از عکس ریاحین او پرزاغ چون دم طاووس نمودی و در پیش جمال او دم طاووس به پرزاغ مانستی.

چون و مانستی: ادات تشبیه

پ- هرگز کسی نداند بدین سان نشان برف

گویی که لقمه ای است زمین در دهان برف

گویی: ادات تشبیه

ادبیات دهم ناکنکور

۸- در مثال های بالا ابیاتی را که مربوط به شاعران قرن های ۷، ۸ و ۹ است، بیابید و بگویید کدام نوع تشبیه در آن ها بیشتر است؟ در نمونه ها بالا ابیات حافظ، سعدی و فخرالدین عراقی تشبیه فشرده است اما ابیات خواجه کرمانی و کمال الدین اصفهانی تشبیه گسترده است.

به طور کلی درسبک عراقی بیشتر از تشبیه فشرده استفاده شده است.

۹- در بیت زیر پایه های آوایی را مشخص کنید، سپس خانه هایی به تعداد آن ها طراحی نموده و هر پایه را در خانه ی خود قرار دهید:

«چو دریای خون شد همه دشت و راغ

جهان چون شب و تیغ ها چون چراغ»

چُ دریا || ی خون شد || هم دش || تُ راغ

جَهان چُن || شبُ تی || غ ها چُن || چراغ

فعولن ، فعولن ، فعولن ، فَعْل

تحلیل فصل یکم

۱- متن زیر را از نظر تاریخ ادبیات و زیباشناسی بررسی کنید:

«پس از ابرکرم، باران محبت برخاک آدم بارید و خاک را گل کرد و به یقدرت درگل از گل دل کرد.»

از نظر تاریخ ادبیات:

کتاب مرصادالعباد از نجم الدین رازی، از عرفای بزرگ قرن هفتم است، این کتاب را در بحبوحه ی حمله ی مغول در سال ۶۱۸ نگاشته و در آن به بررسی مهم ترین مسائل عرفانی یعنی بیان سلوک دین و تربیت نفس انسانی پرداخته است

نثر آن گاهی ساده و گاهی دارای سجع و موازنه است و برخی از اصطلاحات عرفانی، تفسیر، آیات و احادیث، احوال، سخنان و اشعار بزرگان در آن بیان شده است این کتاب نثری شیوا، آراسته و دل انگیز دارد و در حوزة ادبیات غنایی قرار دارد.

از نظر زیباشناسی:

ابر کرم و باران محبت هر دو اضافه تشبیهی

آرایه تکرار (گل، خاک)

گل و دل: جناس ناقص اختلافی

مراعات نظیر: (باران، ابر و بارید) و (خاک، گل)

باران و بارید: اشتقاق

واج آرایی: ب، د، کسره

کرد و کرد جناس تام (اولی فعل اسنادی و دومی به معنی خلق کرد، آفرید)

تلمیح به آیه «خمرت طینه آدم بیدی اربعین صباحا»

ید قدرت: اضافه اقترانی

ادبیات دهم نا کنکور

۲- با توجه به آموخته های فصل اول شعر زیر را تحلیل کنید:

مرده بدم، زنده شدم، گریه بدم، خنده شدم
دولت عشق آدمومن دولت پاینده شدم
دیده ی سیراست مرا، جان دلیراست مرا
زهره شیراست مرا، زهره ی تابنده شدم
گفت که شیخی و سری، پیشرو و راهبری
شیخ نی‌ام، پیش نی‌ام، امرتورا بنده شدم
گفت که با بال و پری، من پر و بالندم
در هوس بال و پرش، بی پر و پرکنده شدم
چشمه خورشید تویی، سایه گه بید منم
چون که زدی بر سر من پست و گدازنده شدم
شکر کند چرخ فلک از ملک و ملک و ملک
کز کرم و بخشش او، روشن و بخشنده شدم
شکر کند عارف حق کز همه بردیم سبق
بر زبر هفت طبق، اختر رخسند شدم

از نظر تاریخ ادبیات:

غزلی از مولوی شاعر و عارف قرن هفتم هجری است و سبک عراقی؛ این غزل، نرم و دلنشین و سرشار از احساس و عاطفه است و برخوردار از معانی عمیق آسمانی و عرفانی و الاست و در حوزة ادبیات غنایی جای دارد.

پایه های آوایی شعر وزن شعر:

مرده بدم || زنده شدم || گریه بدم || خنده شدم
مفتعلن، مفتعلن، مفتعلن، مفتعلن

رجز مثنی مطوی

تشبیهات موجود در غزل:

دولت عشق: تشبیه فشرده یا بلیغ اضافی

عشق: مشبه

دولت: مشبه به

زهره ی تابنده شدم: تشبیه گسترده

شناسه « م »: مشبه

زهره: مشبه به

تابنده بودن: وجه شبه

چشمه ی خورشید تویی: تشبیه فشرده یا بلیغ اسنادی

ادبیات دهم نا کنکور

تو: مشبه

چشمه خورشید: مشبه به

چشمه ی خورشید: تشبیه فشرده یا بلیغ اضافی

خورشید: مشبه

چشمه: مشبه به

سایه گه بید منم: تشبیه فشرده یا بلیغ اسنادی

من: مشبه

سایه گه بید: مشبه به

چرخ فلک: تشبیه فشرده یا بلیغ اضافی

فلک: مشبه

چرخ: مشبه به

اختر رخشنده شدم: تشبیه گسترده

سناسه «م»: مشبه

اختر: مشبه به

رخشنده: وجه شبه

به کوشش مریم بهوندی از خوزستان - رامهرمز

و جمعی از دبیران ادبیات کشوری

ادبیات دهم نا کنکور

:Tag

adabiate10@

:Link

<http://jvan.me/124Y>

نجمه شهنیان: PDF